OILA HUQUQIDA ER-XOTINNING HUQUQ VA MAJBURIYATLARINI TA'MINLASH MASALALARI

Aminova Gulnoza Azimboyevna

Annotatsiya: Ushbu tezisda oila huquqida er-xotinning shaxsiy va mulkiy huquqlarini ta'minlash, oilaviy munosabatlarda tenglik prinsipini amalga oshirish hamda qonunchilikda belgilangan majburiyatlarning bajarilishini kafolatlash masalalari yoritiladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Oila kodeksi va xalqaro huquqiy hujjatlar asosida nikohning huquqiy maqomi, er-xotinning o'zaro huquq va majburiyatlari, umumiy mol-mulkni boshqarish, nikoh shartnomasi hamda buzilgan huquqlarni sud orqali himoya qilish mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida oilaviy huquqlarni samarali ta'minlash qonunchilik normalarining mavjudligi bilan birga, huquqiy savodxonlik, o'zaro kelishuv va huquqni qo'llash amaliyotiga ham bog'liqligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: oila huquqi, er-xotin, nikoh, teng huquqlilik, shaxsiy huquqlar, mulkiy munosabatlar, nikoh shartnomasi, oilaviy majburiyatlar, sud himoyasi, huquqiy kafolatlar.

Kirish

Oila jamiyatning muhim ijtimoiy institutlaridan biri bo'lib, oilaviy munosabatlarning barqarorligi fuqarolarning huquq va qonuniy manfaatlari qay darajada himoya qilinishiga bog'liq. Er-xotinning huquqiy maqomini belgilash, ularning shaxsiy erkinliklarini ta'minlash va mulkiy munosabatlarini tartibga solish oila qonunchiligining asosiy vazifalaridan hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 2-moddasida oilaviy munosabatlarni tartibga solishning muhim tamoyillari, jumladan, erkak va ayolning ixtiyoriy nikohi, er-xotinning shaxsiy va mulkiy huquqlari tengligi hamda oilaviy masalalarni o'zaro kelishuv asosida hal qilish belgilangan [1]. Kodeksning 18–22-moddalari esa er-xotinning shaxsiy huquq va majburiyatlarini mustahkamlaydi [1].

Mazkur mavzuning dolzarbligi huquqlarni qonuniy jihatdan belgilash bilangina cheklanmaydi. Ularning amalda ta'minlanishi, oilaviy nizolarning oldini olish, mulkiy manfaatlarni himoya qilish va taraflarning tengligini ta'minlovchi huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish ham muhim ahamiyatga ega.

Tezisning maqsadi — O'zbekiston qonunchiligi asosida er-xotinning huquq va majburiyatlarini ta'minlash mexanizmlarini o'rganish hamda ularni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflarni ishlab chiqish.

Metodologiya

Tadqiqotda formal-yuridik, tizimli tahlil, qiyosiy-huquqiy va mantiqiy tahlil usullaridan foydalanildi. Formal-yuridik usul orqali oilaviy munosabatlarni tartibga soluvchi qonunchilik normalari o'rganildi. Tizimli tahlil er-xotinning shaxsiy va mulkiy huquqlarini o'zaro bog'liqlikda ko'rib chiqish imkonini berdi. Qiyosiy-huquqiy yondashuv milliy qonunchilik qoidalarini xalqaro huquqiy standartlar bilan taqqoslashga xizmat qildi.

Tadqiqotning normativ-huquqiy asosini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Oila kodeksi, xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlariga oid qonunchilik, shuningdek, xalqaro shartnomalar tashkil etdi. Tadqiqotda tekshirilmagan statistik ko'rsatkichlar yoki mavjud bo'lmagan empirik natijalardan foydalanilmadi.

Natijalar

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Tadqiqot davomida er-xotinning huquq va majburiyatlarini ta'minlashga oid quyidagi asosiy huquqiy yo'nalishlar aniqlandi.

Birinchidan, er-xotinning teng huquqliligi oilaviy munosabatlarning asosiy huquqiy tamoyilidir. Oila kodeksining 19-moddasiga muvofiq, er va xotin oilada teng huquqlardan foydalanadi hamda teng majburiyatlarga ega. Kodeksning 21-moddasi bolalar tarbiyasi va oilaviy turmush masalalarini birgalikda hal qilishni, 22-moddasi esa mashg'ulot turi, kasb va yashash joyini erkin tanlashni belgilaydi [1].

Ikkinchidan, mulkiy huquqlarni himoya qilish er-xotin manfaatlarini ta'minlashning muhim vositasidir. Oila kodeksining 23-moddasiga ko'ra, nikoh davomida orttirilgan mol-mulk, qonun yoki nikoh shartnomasida boshqacha tartib belgilanmagan bo'lsa, er-xotinning umumiy mulki hisoblanadi. Mol-mulkning faqat bir taraf nomiga rasmiylashtirilgani uning huquqiy rejimini avtomatik ravishda o'zgartirmaydi [1].

Uchinchidan, nikoh shartnomasi mulkiy munosabatlarni oldindan tartibga solish imkonini beradi. Oila kodeksining 29–33-moddalarida nikoh shartnomasini tuzish, uning mazmuni, o'zgartirilishi, bekor qilinishi va haqiqiy emas deb topilishi bilan bog'liq qoidalar belgilangan. Bunda shartnoma taraflarning qonun bilan kafolatlangan huquqlarini cheklash vositasiga aylanmasligi kerak [1].

To'rtinchidan, gender tengligi va oilaviy majburiyatlarda teng ishtirok alohida huquqiy kafolatlarga ega. 2019-yil 2-sentabrda qabul qilingan O'RQ-562-sonli "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonunning 24–25-moddalarida oilaviy munosabatlar, bolalar tarbiyasi va uy mehnatida tenglikka oid qoidalar nazarda tutilgan [2].

Beshinchidan, huquqlarni himoya qilishning huquqiy mexanizmlari er-xotinning buzilgan manfaatlarini tiklash uchun muhimdir. Qonunchilikda sudga murojaat qilish, umumiy mol-mulkni bo'lish va tegishli nizolarni qonuniy tartibda hal etish imkoniyatlari mavjud. Bu mexanizmlardan foydalanish taraflarning huquqiy xabardorligi hamda dalillarni tegishli tartibda taqdim etishiga ham bog'liq.

Tahlil va muhokama

Er-xotinning huquq va majburiyatlarini ta'minlash masalasida huquqiy tenglikni faqat qonun matnida belgilash bilan cheklab bo'lmaydi. Ushbu prinsip oilaviy hayotda, jumladan, qarorlar qabul qilish, daromadlardan foydalanish, uy yumushlarini taqsimlash va farzandlar tarbiyasida ham namoyon bo'lishi lozim.

Oila kodeksining 18-moddasiga binoan, er-xotinning huquq va majburiyatlari nikoh fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd etish organlarida ro'yxatga olingan paytdan boshlab vujudga keladi [1]. Mazkur norma nikohning huquqiy maqomini aniq belgilaydi va er-xotinlik munosabatlarining huquqiy asosini yaratadi.

Shaxsiy huquqlar doirasida kasb va yashash joyini mustaqil tanlash erkinligi alohida ahamiyatga ega. Bu huquqlar er yoki xotinning ikkinchi taraf ustidan asossiz nazorat o'rnatishiga yo'l qo'ymaslik nuqtayi nazaridan muhimdir. Oilaviy masalalarni o'zaro kelishuv asosida hal etish esa huquqiy tenglikni amaliy munosabatlarga tatbiq etish vositasi hisoblanadi.

Mulkiy munosabatlarda asosiy masalalardan biri umumiy va shaxsiy mol-mulkni farqlashdir. Nikoh davomida olingan mol-mulkning umumiy mulk sifatida e'tirof etilishi er-xotinning iqtisodiy manfaatlarini himoya qiladi. Bunda daromad keltiruvchi mehnat bilan bir qatorda, uy-ro'zg'or ishlari va bolalarni parvarishlash kabi oilaviy faoliyatning ham ahamiyatini hisobga olish zarur. Umumiy mulkni bo'lishda Oila kodeksining 27–28-moddalari tegishli huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi [1].

Nikoh shartnomasi mulkiy nizolarning oldini olishga yordam berishi mumkin. Biroq undan foydalanishda taraflarning erkin roziligi, shartlarning qonuniyligi va huquqiy oqibatlarni tushunishi

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ta'minlanishi kerak. Shartnoma orqali taraflardan birining sudga murojaat qilish huquqini yoki qonunda belgilangan boshqa kafolatlarini cheklashga yo'l qo'yilmaydi [1].

Xalqaro huquqiy standartlar ham er-xotinning teng huquqliligini qo'llab-quvvatlaydi. BMTning Xotin-qizlarni kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi konvensiyasi nikoh va oilaviy munosabatlarda ayollarning teng huquqlarini ta'minlashga qaratilgan. Konvensiyaning 16-moddasi nikohga kirish, nikoh davomida va nikoh bekor qilinganda teng huquq hamda majburiyatlar masalalarini qamrab oladi [3]. Ushbu standartlarni milliy qonunchilik va huquqni qo'llash amaliyoti bilan uyg'unlashtirish oilaviy huquqlarni himoya qilishning muhim yo'nalishidir.

Tahlil asosida quyidagi amaliy takliflarni ilgari surish mumkin:

- nikoh tuzayotgan shaxslarning oilaviy huquq va majburiyatlarga oid huquqiy savodxonligini oshirish;
- nikoh shartnomasining mazmuni va huquqiy oqibatlari to'g'risida tushuntirish ishlarini kuchaytirish;
- umumiy mol-mulk, oilaviy xarajatlar va bolalar tarbiyasi masalalarida o'zaro kelishuv madaniyatini rivojlantirish;
- oilaviy nizolarni hal etishda qonuniylik, taraflarning tengligi va buzilgan huquqlarni tiklash prinsiplariga izchil rioya etish;
- oilaviy munosabatlarda kamsitishning oldini olishga qaratilgan huquqiy targ'ibot tadbirlarini kengaytirish.

Mazkur takliflar yangi statistik natijalar sifatida emas, balki amaldagi huquqiy normalar tahlilidan kelib chiqadigan ilmiy-amaliy tavsiyalar sifatida qaralishi lozim.

Xulosa

Er-xotinning huquq va majburiyatlarini ta'minlash oila huquqining asosiy vazifalaridan biri bo'lib, uning huquqiy negizini tenglik, nikohning ixtiyoriyligi, shaxsiy erkinlik, mulkiy manfaatlarni himoya qilish va oilaviy masalalarni o'zaro kelishuv asosida hal etish tamoyillari tashkil qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksida er-xotinning shaxsiy va mulkiy huquqlari, umumiy mol-mulkning huquqiy rejimi hamda nikoh shartnomasiga oid normalar belgilangan. Gender tengligiga oid qonunchilik va xalqaro huquqiy standartlar ushbu kafolatlarni yanada mustahkamlaydi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, oilaviy huquqlarni samarali ta'minlash uchun qonunchilik normalarini amaliyotda izchil qo'llash, aholining huquqiy savodxonligini oshirish va nizolarni qonuniy mexanizmlar orqali hal etish muhimdir. Shu sababli oilaviy munosabatlarda tenglik va o'zaro mas'uliyatni mustahkamlashga qaratilgan huquqiy-ma'rifiy ishlarni rivojlantirish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

Izoh: normativ-huquqiy hujjatlarda kitob yoki maqolalardagi kabi sahifalar emas, modda va qismlar asosiy manzil hisoblanadi. Shu sababli quyida qonunlar uchun tegishli moddalar, xalqaro hujjat uchun esa tegishli modda ko'rsatilgan.

1. O'zbekiston Respublikasi. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. 1998-yil 30-aprel. 2, 18–23, 27–33-moddalar. LexUZ rasmiy manbasi.
2. O'zbekiston Respublikasi. Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risidagi Qonun. O'RQ-562-son, 2019-yil 2-sentabr. 4–6, 24–25-moddalar. LexUZ rasmiy manbasi.
3. United Nations. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. 1979. Article 16. New York: United Nations.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

4. O‘zbekiston Respublikasi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir, 2023-yil 30-aprel. Oila, tenglik va inson huquqlariga oid normalar.
5. O‘zbekiston Respublikasi. Fuqarolik kodeksi. 1995–1996-yillarda qabul qilingan qismlar. Mulk huquqi va fuqarolik-huquqiy munosabatlarga oid normalar.
6. United Nations. Universal Declaration of Human Rights. 1948. Articles 1, 7 and 16. Paris: United Nations.
7. United Nations. International Covenant on Civil and Political Rights. 1966. Articles 23 and 26. New York: United Nations.
8. United Nations. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. 1966. Articles 3 and 10. New York: United Nations.
9. United Nations. Convention on the Rights of the Child. 1989. Articles 3, 18 and 27. New York: United Nations.
10. United Nations. Beijing Declaration and Platform for Action. 1995. Gender equality and women’s rights provisions. Beijing: United Nations.
11. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi. Sudlar tomonidan nikohdan ajratishga oid ishlar bo‘yicha qonunchilikni qo‘llash amaliyoti to‘g‘risida. 2011-yil 20-iyuldagi 6-son qaror, keyingi o‘zgartirish va qo‘shimchalar bilan.
12. O‘zbekiston Respublikasi. Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risidagi Qonun. O‘RQ-682-son, 2021-yil 20-aprel. Normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish va qo‘llashga oid normalar.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.